

Lezing Eurodiaconia, 8 juni 2016

Gastvrijheid, hart van samenleving en kerk

Dames en heren,

Gastvrijheid. Voor mij hèt kernwoord voor het doen en laten van de samenleving en van kerken in Europa, de komende tien jaar. Kernwoord, omdat het leidend is en moet zijn willen wij de sociale, economische en culturele kloven dichten, die de afgelopen veertig jaar zijn gegroeid en nog altijd dieper worden. Kloven dichten, resocialisatie in plaats van desocialisatie, dat is gastvrijheid, daar gaat het om de komende jaren in onze samenlevingen en kerken. Waarom en hoe, daarover wil ik u een paar dingen zeggen vanuit de Nederlandse situatie, vooral vanuit het diaconale centrum Pauluskerk in Rotterdam, waar ik werk.

Het is vrijdagavond rond acht uur. Het regent, het waait, koud. Voor de Pauluskerk een man, moe, verregend, ziek, twee grote, zware, uitpuilende tassen. Wij vangen hem op en na wat brood, warme koffie, de natte jas uit, doet hij zijn verhaal, hortend en stotend, in gebroken Engels. Hij is Egyptenaar, uitgezet uit één van de detentiecentra. Hij heeft een brief mee. Moet binnen 48 uur het land verlaten. Een beambte gaf hem wat geld mee voor de trein. Ga maar naar de Pauluskerk. Daar weten wat ze wel wat ze met je moeten doen. En dat hebben we gedaan, natuurlijk. Bed-Bad-Brood, dat kreeg hij. Een minimum onder je bestaan, wie je ook bent, wat je status ook is. Al een paar jaar het leidende motto voor de Pauluskerk.

Ik vertel u deze hartverscheurende scène niet zomaar. Deze situaties vind je dagelijks. In Rotterdam, maar ook op veel andere plaatsen in Nederland. In deze scene zitten voor mij alle ingrediënten voor wat gastvrijheid is. Voor wat diaconaat zou kunnen betekenen in Nederland, in Europa. In steeds meer landen van Europa, ook hier, gaat het vooral over ongastvrijheid. Wij sluiten ons het liefst af van de rest van de wereld, vooral van de ellende: Fort Europa. Steeds meer is één waarde dominant geworden wordt, die van het geld, het geloof in de Mammon. Resultaat: een groeiende kloof tussen rijk en arm, voortgaande hebzucht en zelfverrijking aan de bovenkant. Verarming en uitsluiting aan de onderkant, in Nederland en wereldwijd. Zie wat we de afgelopen maanden hoorden over de Panama Papers. Ontluisterende cijfers over rijken en grote bedrijven, die zichzelf verrijken ten koste van de samenleving. Met desastreuze gevolgen voor ons allemaal, maar vooral voor de mensen in de marge. Internationaal, lees: vluchtelingen. Nationaal, lees: "eigen" mensen, meer schulden, meer armoede, meer dak- en thuisloosheid.

In 2007 schreef de Duitse filosoof Peter Sloterdijk een boeiend boek: "Im Weltinnenraum des Kapitals". In het Nederlands vertaald met: "Het kristalpaleis". Dàt beeld, de wereld als Kristalpaleis geeft precies aan wat Sloterdijk wil zeggen. Dostojevski gebruikte

als eerste die metafoor voor het moderne kapitalisme van toen. Het beroemde Londense Crystal Palace werd gebouwd in 1851 ter gelegenheid van de eerste Wereldtentoonstelling. Voor het eerst werden de verworvenheden van westerse techniek en macht en geld trots getoond onder één groot glazen dak. Voor Sloterdijk het beeld van de moderne Westerse wereld en haar mondiale droom van een nooit meer ophoudende welvaart. De wereld als een comfortabele, glazen stolp, zich steeds verder over de wereld verspreidend als een almaar aangroeiende amoëbe, waarin moderne Westerse mensen zouden willen wonen. Enig probleem: miljarden mensen, internationaal en nationaal, wonen niet onder die glazen stolp en kloppen tevergeefs aan de deur om ook binnen te komen. Precies wat er nu gebeurt in Europa, vooral na de overeenkomst tussen de Europese Unie en Turkije over de vluchtelingen vanuit Syrië. Die niet zal gaan werken, omdat je afsluiten van de rest van de wereld onder een kas van comfort en zogenaamde welvaart geen toekomst biedt, niet voor vluchtelingen, maar ook niet voor ons Europeanen. Dat beeld van de wereld als Kristalpalais geldt niet alleen mondiaal. Ook nationaal, ook in Nederland. Hoeveel mensen hier geboren hebben niet voortdurend het gevoel, dat zij er in de ogen van de dominante, zogenaamde elite, politiek of maatschappelijk, eigenlijk niet toe doen. En haken af. En met reden !

Rotterdam is een prachtige stad. Volgens Lonely Planet één van de "places to be". Tegelijk een stad met grote structurele problemen. Daaronder de snelst groeiende armoede van Nederland. Die armoede verdiept zich bovendien: meer mensen langer arm. Ruim 100.000 Rotterdamers leven inmiddels onder de officiële armoedegrens. Daaronder veel kinderen. Het aantal mensen met een uitkering stijgt fors, bijna 40.000 nu. Rotterdam is de grootste "bijstandsstad" van Nederland. Daarbij 144.000 mensen in de bijzondere bijstand en inmiddels ruim 7500 huishoudens, die leven van de Voedselbank. Ongeveer 1 op de 5 Rotterdamers leidt daarmee een moeizaam, perspectiefloos bestaan: geen geld om fatsoenlijk te kunnen leven. Je isolement neemt toe, je doet niet mee. Er leven in Rotterdam ook tussen de 15.000 en 20.000 mensen zonder verblijfspapieren. Tegelijk kom ik in Rotterdam heel veel mensen tegen die juist aan dat onrecht iets willen doen: jonge mensen, burgers, professionals op allerlei terrein, kunstenaars, ondernemers, zij allemaal vinden, dat dit zo niet kan en zoeken naar wegen om hun verantwoordelijkheid te nemen, tegen de hoofdstroom in, voor een ander, zacht, gastvrij Rotterdam. Voor Nederland als geheel min of meer hetzelfde beeld. In het tiende rijkste land op aarde leven 1,4 miljoen mensen onder de officiële armoedegrens, kampt 30% van de huishoudens met structurele betalingsproblemen en groeit de dak- en thuisloosheid.

Armoede is veel meer dan het niet hebben van geld. Het is vooral iets sociaals. Geen geld betekent: niet mee doen. Alles wat jij bent, alles wat je zou kunnen bijdragen, het doet er niet toe. Armoede is een vorm van uitsluiting. Mensen uitsluiten, mensen in

hun bestaan ontkennen, dat is het ergste, dat je met mensen kunt doen. Het omgekeerde van gastvrijheid. Uit onderzoek blijkt steeds weer, dat uitsluiting mensen ziek maakt, minder weerbaar, depressief en ongelukkig. En daarbij: mensen uitsluiten vormt op den duur een enorme bedreiging voor de cohesie in de stad en dus voor de democratie.

Laat dit even allemaal op u inwerken. Er zijn, volgens mij, voor de meeste van onze Europese samenlevingen in de kern twee grote vraagstukken, die beide om gastvrijheid draaien. Het vraagstuk van migratie en diversiteit, die ene keerzijde van de globalisering. En het vraagstuk van armoede en sociale uitsluiting, de andere, maar dan nationaal. En het is van het grootste belang bij wat ons te doen staat, dat die twee vraagstukken parallel worden opgelost en niet tegen elkaar uitgespeeld. Zij zijn twee kanten van dezelfde medaille: dat Kristalpaleis. De ene, bevoorrechte groep onder dat glazen dak; de andere, veel grotere, erbuiten. Een kloof, sociaal, economisch en cultureel, die er niet hoort te zijn en niet hoeft te zijn, mondiaal, nationaal, lokaal. Gastvrijheid vormt het hart van het antwoord daarop, op de lange termijn. Voor de samenleving, voor het diaconaat ! Eerst drie wezenlijke grondprincipes voor het diaconaat, wil het überhaupt een bijdrage aan die oplossing kunnen leveren.

Eén. Over de positie van het diaconaat binnen de kerk. Daar zit het nogal eens scheef. Over belang en kracht van diaconaat wordt doorgaans veel te min gedacht. "Het wezen van de kerk komt tot uitdrukking in een drievoudige opdracht: de verkondiging van het Woord van God, het vieren van de sacramenten en de dienst van de liefde. (...) De dienst van de liefde is voor de kerk niet een soort steunverlening die men ook aan anderen zou kunnen overlaten. Zij behoort tot haar wezen, is een onontbeerlijke uitdrukking van haar diepste Wezen". Aldus Paus Benedictus in zijn eerste encycliek "Deus caritas est". Deze tekst is mij uit het hart gegrepen, omdat zij het diaconaat precies die plaats geeft, die het volgens mij op bijbelse gronden hoort te hebben. Het is niet iets erbij, omdat je als christen toch zo graag goed wil doen voor je naaste. Het is een essentiële taak van het kerkzijn. Zonder diaconaat geen kerk.

Tweede grondprincipe. Dat betreft die twee oude woorden uit de christelijke traditie: barmhartigheid en gerechtigheid. Zij betekenen gastvrijheid. Maar dan alleen als ze werkelijk samen worden genomen. Waarom ? Voor veel mensen, binnen en buiten de kerk, is diaconie vooral barmhartigheid: het lenigen van de nood van mensen in individuele gevallen. Voorbeeld. Steeds meer mensen in Nederland doen noodgedwongen een beroep op voedselhulp. Veel mensen, ook kerkmensen, zetten zich daarom voor de Voedselbanken. Op zichzelf goed, natuurlijk. Het probleem ontstaat, als het bij individuele hulpverlening blijft. Bij barmhartigheid alleen. Dat mensen aan de onderkant van onze samenleving een beroep moeten doen op zulke hulpverlening, dat komt niet over ons als een lot.

Dat is "man-made". Het gevolg van beslissingen aan de bovenkant, die weigert de samenleving zó in te richten, dat werkelijk iedereen kan deelnemen. Een bewuste poging onze samenleving zó te modelleren, dat zij vooral werkt in het belang van rijken, grote bedrijven en banken. En niet van de "gewone" mensen. De Accra-verklaring van de WARC uit 2004 zegt daarover: "Daarom verwerpen wij iedere ideologie of economisch regime dat winst boven mensen laat gaan, geen zorg draagt voor de hele schepping en dat de gaven van God die bedoeld zijn voor iedereen, privatiseert". Het is de taak van het diaconaat, juist als het gaat om gastvrijheid veel zwaarder dat element van de gerechtigheid aan de orde te stellen, in de samenleving en in de kerk. De kerk is geen politieke partij, maar zij doet wel aan politiek. Gastvrijheid is opkomen voor de belangen van de mensen in onze steden. Vooral die mensen die niet of nauwelijks een stem hebben, die niet beslissen, maar wel structureel het kind van de rekening zijn, door allerlei regelgeving de laatste jaren: vreemdelingenbeleid, sociale zekerheid, zorg.

Derde grondprincipe. Het christendom is in de kern sociaal. Jezus ziet als de kern van zijn bijbel: "Behandel anderen zoals jij wilt, dat zij jou behandelen. Dat is het hart van de Wet en de Profeten". Veel kerken en kerkmensen hebben de neiging hun geloof te vergeestelijken: het gaat om vertrouwen op God. Of te privatiseren: het gaat om Gods relatie met mij. Berucht voorbeeld daarvan is die vaak misverstande tekst van Paulus uit 1 Korinte 11: "Laat daarom iedereen zichzelf eerst toetsen, voordat hij van het brood eet en uit de beker drinkt, want wie eet en drinkt, maar niet beseft, dat het om het lichaam van de Heer gaat, roept zijn veroordeling over zichzelf af". Paulus heeft het daar niet over je eigen zielenheil. Hij heeft het over de vriendenmaaltijd op de vrije dag van de week. De rijken hoefden op die dag niet te werken. Die konden als eersten aan tafel gaan, deden zich te goed aan spijs en drank. Zodoende vonden de armen, die wel op de vrije dag moesten werken, vaak de hond in de pot. Tegen die sociale misstand, juist bij de maaltijd, komt Paulus in verweer. Als het ieder voor zich is, is er helemaal geen sprake van "maaltijd". Ik heb het hier niet over een bijzaak. Het gaat om de kern van de christelijke eredienst. Voelt u de enorme consequenties en de enorme maatschappelijke kritiek die uitgaan van dat centrale moment in de christelijke eredienst in een samenleving, de onze, die niet is gebaseerd op solidariteit en op delen, maar op meritocratie: er is vooral plaats voor diegenen die het spel kunnen meespelen en die het dus verdienen. De profeten, Jezus, Paulus hebben zo'n samenleving, want dat was de hunne ook, altijd gezien als beheerst door de dood. Daar gaan wij mensen uiteindelijk kapot aan. En zij roepen op tot bekering. Leven ontstaat pas dan, als mensen wat zij aan geld en goed hebben delen met elkaar. Dan is niemand in nood en niemand in gebrek. De samenleving als Maaltijd van de Heer.

Wat betekent gastvrijheid voor het diaconaat in de praktijk van Nederland, Rotterdam, vanuit de ervaringen van de Pauluskerk. Vijf wezenlijke dingen, volgens mij.

1. Creëer bewust plaatsen van stilte, gebed, openheid voor God, in de publieke ruimte van de stad. Alle diaconaat begint vanuit de stilte. Midden in het drukke en jachtige leven van de stad, waarin alles van de eerste tot de laatste minuut verloopt volgens de klok. Geef de mensen van de stad volop en gastvrij de ruimte voor het zoeken van stilte, God, zonder agenda, zonder klok, zonder telefoon. Dat houdt tegelijk in: vechten tegen de misvatting, dat stilte, het zoeken van contact met God, mensen wereldmijders zou maken. Alle grote mystici, stiltezoekers, godzoekers, Jezus, Paulus, Hildegard von Bingen, Franciscus van Assisi, Gandhi, Luther King, zij waren zonder uitzondering maatschappelijk. Hun ervaringen van God als heelheid vatten zij op als één groot appèl tot maatschappelijke heelheid. "Het verlangen naar heelheid is niet het verlangen van het zwakke, gefrustreerde, zichzelf verachtende individu, maar juist het groeiende verlangen, dat voortkomt uit een vol leven", zegt Dorothee Sölle in "De heenreis". Contact met God, mystiek is dus toenadering tot mens en dier, gastvrijheid, nooit vlucht.

2. Help vanuit alle contacten met de mensen in de marge de samenleving genezen van illusoire mensbeelden. Onze samenlevingen geloven in helden, in mensen, bankiers, ondernemers, sporters met bovenmenselijke mogelijkheden. Een eindeloze, vergeefse zoektocht naar de perfecte mens. Heldendom veronmenselijkt en is dus levensgevaarlijk. Mensen zijn kwetsbaar. Juist daarin ligt hun kracht, zegt dat rare christendom al eeuwen. Peter Sloterdijk noemt de roman "Joseph und seine Bruder" van Thomas Mann uit 1930 - 1940 "het heimelijke hoofdwerk van de moderne theologie". Mann probeert in niet-religieuze taal en buiten de bijbel om te onderzoeken waar godsdienst goed voor is, om te zoeken naar "humanisering van de mythe". Die van de nazi's toen, de mythe van ras en volk. Die van ons nu, de mythe van dat onvergankelijke Kristalpalais. Humanisering begint altijd met mijn eigen besef van mijn eigen kwetsbaarheid. "Veeleer dan de uitdrukking van de hybris van het zich almachtig wanende subject is het goddelijke de steeds wisselende naam voor datgene in/aan het subject - jullie en ik dus - waardoor het ervaart, dat het niet helemaal op zichzelf staat, ja, dat het niet eens zomaar staat, maar telkens weer kan vallen en zich als onvolmaakt wezen leert begrijpen", zegt het commentaar bij de roman. Alle gastvrijheid ontspringt aan de wetenschap, dat jijzelf maar al te kwetsbaar bent, mens, van het zelfde laken een pak als ieder ander mens. En dus fundamenteel aangewezen op de mogelijkheden van een ander.

3. Realiseer in onze steden lokale vangnetten van opvang, hulp en zorg voor de mensen die het op eigen kracht niet redden, sociaal, medisch, spiritueel: dak - en thuislozen, verslaafden, jongeren met afstand tot de arbeidsmarkt, mensen met schulden, zzp-ers,

asielzoekers, mensen zonder verblijfspapieren. En dat onder protest ! Omdat de vangnetten van overheidswege bewust zijn afgebouwd. Elk mens heeft recht op een minimum van bestaan, op Bed-Bad-Brood. Dat basisrecht wordt door de samenleving niet meer gegarandeerd. In de eerste plaats van groot belang voor henzelf. Gastvrijheid betekent: vertrouw erop: je wordt niet in de steek gelaten en je waardigheid als mens wordt erkend, als het fout gaat. Daarbij nog iets van belang. Wie met de mensen in de marge omgaat en leert zich in hun situatie te verplaatsen, gaat de samenleving zien van onderop. Hoe die eruit ziet, maar dan vanuit hun ogen en oren. Essentieel. Dat er mensen zijn, samen met de mensen in kwestie zelf, die begrijpen wat het is om arm, uitgesloten, te zijn. Die begrijpen, dat armoede en uitsluiting meestal niet gewoon jouw lot zijn of jouw noodlot. Maar het gevolg van beslissingen van andere mensen - de dominante groep -, die bewust of onbewust weigeren minder goed bedeelden te laten delen in de samen gebouwde welvaart en rijkdom. Leren kijken van onderop en die kijk van onderop tot voorwerp van bespreking, beïnvloeding, verzet en verandering maken in onze samenlevingen, dat is het derde dat diaconaat aan de stad, zacht en gastvrij, kan bijdragen.

4. Realiseer projecten voor zinvolle dagbesteding. Voor veel mensen in de marge is de dag leeg. Je dag leeg, dat leidt bij de mensen zelf tot gevoelens van depressie, hopeloosheid en machteloosheid. Het is ook niet goed voor de stad, voor integratie. Zoveel mensen aan de kant die eigenlijk van alles zouden kunnen bijdragen. Om die reden kent de Pauluskerk een project "Zinvolle dagbesteding en bouwen aan waardigheid". Op alle mogelijke manieren en met succes nodigen we onze bezoekers uit de negatieve spiraal te stappen en te bouwen aan hun levenskracht via kunstzinnige en sociaal-culturele activiteiten, via bewerking van metaal, hout en kleding. Op grotere schaal en samen met andere organisaties doen we het ook in Rotterdam, met name voor de recent naar Nederland gekomen asielzoekers. Ook dat is: bouwen aan een zachte, gastvrije stad.

5. Bouw katalyserende platformen van verandering in jullie steden. Ook daarin ligt een wezenlijke taak. Er is enorm veel energie onder de burgers in Rotterdam, als het gaat om hulp aan de mensen in de marge: asielzoekers, uitgeprocedeerde asielzoekers, dak en thuislozen. Dat kan geweldig werken is onze ervaring met de Bed-Bad-Brood-campagne, in Rotterdam en in Nederland als geheel. Uiteindelijk werd dat BBB een motto dat wij nu landelijk gebruiken. Wat begon als een kleine campagne met een klein professioneel team en een relatief klein bedrag van een groot nationaal Fonds groeide uit tot een forse maatschappelijke actie. Steeds meer mensen: ondernemers, professionals, vrijwilligers, zetten hun expertise, tijd en energie "om niet" in voor het grote doel: een minimum van bestaan gegarandeerd, voor mensen zonder verblijfspapieren. Veel van de mensen die meededen, zeiden: ik geloof niet God, ik doe niet aan de kerk, maar wat hier gebeurt, daar gaat het om ! Zulke platformen voor constructiviteit vormen,

samen met verantwoordelijke burgers zelf, voor "de stad Sociaal" en dus zonder armoede en uitsluiting, en voor een andere, humane economie: "de stad duurzaam en circulair", voor een economie die de stad dient en niet de mensen uitbuit en overheerst, ook daarin kan het diaconaat een wezenlijke rol spelen als initiatiefnemer en platform.

Tot slot. Het belangrijkste criterium, volgens mij, voor de vraag of een samenleving - Europa, Nederland, Rotterdam - een rechtvaardige samenleving is, hangt af van het antwoord op deze vraag: "wie worden er uitgesloten van volwaardige deelname daaraan?" En dus: is die samenleving gastvrij, ja of nee? Gastvrijheid betekent: kloven dicht. Het diaconaat kan vanuit haar eeuwenoude traditie, een enorme bijdrage leveren aan een gastvrij en zacht Europa, aan gastvrije, zachte steden. Gastvrij, omdat werkelijk iedereen de kans krijgt om bij te dragen, omdat elk mens telt. Gastvrije, zachte steden bouwen door de kloven te dicht, werken aan de doorbraak van het Koninkrijk, hier en nu. Dat is wat ons te doen staat, als het om gastvrijheid gaat.

ds. D.J. Couvée, Rotterdam, 8 juni 2016

Pauluskerk Rotterdam

www.pauluskerkrotterdam.nl

communicatie@pauluskerkrotterdam.nl